

**Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського в контексті вдосконалення
духовного становлення студента**

Проблема духовного становлення особистості є однією з найактуальніших в освіті ХХІ століття. Це зумовлене переорієнтацією суспільства на розвиток людини її особистісного, культурного, інтелектуального потенціалів.

Адже без духовного багатства – освіченості, морально-етичних засад, патріотизму, естетичної культури, не можливе відродження українського суспільства. Сприймання студентами цих цінностей значно полегшується, якщо воно прищеплюється через народні національно-культурні традиції, звичаї, рідну мову, історичну спадщину минулого.

Духовність завжди, була предметом роздумів учених. У різні історичні періоди мислителі, державні, релігійні діячі, митці, психологи, педагоги (Демокрит, Г. Гегель, М. Гоббс, В. Вернадський, В Соловйов, Сократ, Платон, П. Флоренський та ін.) розглядали духовність як здатність особистості сприймати та створювати красу

Аналізом проблеми формування духовності, духовних цінностей займались: філософи (С. Анісімова, М. Бахтін, М. Бердяєв, І. Ільїн та ін.), психологи (І. Бех, Б. Братусь, М. Боришевський, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм, Ж. Юзвак, К. Юнг), педагоги (А. Духнович, П. Кашперев, Я. Коменський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, О. Сухомлиська, К. Ушинський та ін.), богослови (Ф. Затворник, О. Мень).

Так, наприклад, О. Мень розумів духовність як свободу, як унікальну властивість людської істоти, яка робить її людиною.

Православна Церква зазначає, що людина є трискладовою істотою і все її життя відбувається в трьох сферах: тілесній, душевній, духовній. Духовне життя пов'язане з Духом, силою, яку Господь Бог вдихнув у людину, коли її створював, а це значить, що духовність має плекатися та виховуватися як найважливіша цінність.

Ольга Василівна Сухомлинська розробила «Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей».

Академік НАПН України А. Богуш, досліджуючи розвиток духовності в контексті християнської педагогіки, підкреслює, що духовність це система

поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, тобто це сфера суб'єктивних уявлень особистості про Добро і Зло.

Підготовка майбутніх учителів, вихователів завжди була в центрі уваги педагогічної спільноти. Провідним завданням вищої школи є становлення особистості, коли студент розпочинає виокремлювати себе як суб'єкт самопізнання й самовиховання. Система освіти України передбачає розвиток особистості, демократизацію та гуманізацію навчально-виховного процесу. В університеті відбувається зміна мети виховання й навчання в ролі якої виступає не сукупність знань, умінь і навичок, а вільний розвиток особистості. У цих умовах на перший план виступає духовне становлення студента.

Мета нашого дослідження – визначення місця і ролі сучасних засобів навчання, що базуються на педагогічній спадщині В. Сухомлинського та сприяють вдосконаленню духовного становлення студента в сучасному Українську суспільстві.

Ми виходимо з припущення, що виявлена на основі аналізу студентських робіт недостатність духовного становлення студентів зумовлена відчуженням від забезпечення діяльного включення в нові соціально-економічні умови життя суспільства та невміння бачити в духовності найважливіший бік людського існування.

У дослідженні ми використали такі методи: включене спостереження за поведінкою студентів, бесіда, аналіз продуктів діяльності студентів, тестування.

Звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського на сучасному етапі є особливо актуальним, а проблема духовного становлення студента заслуговує на увагу викладачів вищих навчальних закладів.

Сучасні умови формування освітньої політики, відродження духовності українського народу погребують ретельного аналізу, наукових обґрунтувань, творчого використання національного і світового освітнього досвіду. Насамперед, потрібно відтворити національні і загальнолюдські духовні цінності, на які впродовж наступних десятиліть можна було б спиратися, готуючи висококваліфікованих педагогів.

Специфікою вузівської освіти все більше стає не навчання як таке, а навчання певного типу з використанням природних функцій саморозвитку індивіда. Концентрація уваги вузівської освіти на цьому аспекті діяльності поступово приводить до особистісної переорієнтації всього навчально-

виховного процесу. Звичайно, все сказане не означає, що знання у ВНЗ перестають бути предметом уваги педагогів.

Покликання педагога – своєю діяльністю та життєвою позицією гуманізувати внутрішній світ студентів, утверджувати ідеали добра і справедливості, бо саме на цих засадах стосунки набувають статусу моральних, основу яких складають духовні цінності.

Із підвищенням вимог до особистості майбутнього вчителя, вихователя, їхньої професійної педагогічної майстерності, важливим є обґрунтування шляхів формування духовної культури майбутнього вчителя, вихователя в контексті гуманізації педагогічного процесу; окреслення кола домінуювальних якостей педагога, необхідних для організації виховної роботи.

Культура педагога за глибоким переконанням В. Сухомлинського – оптимальне поєднання професійних знань, створення педагогом нових цінностей, специфіка почуттів і засобів їх вираження у різноманітних ситуаціях об'єктивної реальності. Вчений стверджував, що професійна діяльність педагога не обмежується лише оволодінням спеціальними знаннями, вміннями та навичками. Педагог – носій моральної культури, духовності, краси. На нього покладається величезна відповідальність за виховання студентів, оскільки основа педагогічної діяльності – трансляція знань і творення нової людини. Відтак механізм формування культури вчителя, вихователя спрямований на здобуття ним загальної культури, зокрема і педагогічної культури, яка характеризує педагога, вказує на рівень його духовного розвитку. Духовна культура становить основу особистої культури.

За глибоким переконанням В. Сухомлинського, «Чим більший обсяг знань наших вихованців, тим багатшим має бути духовне, інтелектуальне життя колективу, тим важливіше, щоб знання були засобами спілкування й пізнання людини» [1, с. 494].

Цей шлях пролягає через вивчення педагогіки, психології, історії педагогіки, окремих методик. Суть духовного вдосконалення – розбудова в собі внутрішнього плекання внутрішньої людини. Майбутній учитель, вихователь має бути глибоко переконаним, що саме він є носієм культури, що на його плечі лягає відповідальність за формування нового покоління.

«У сучасної людини, – на думку Василя Олександровича, – треба виховувати інтелектуальну тонкість, чуйність, чутливість до мудрості людської» [7, с. 319].

Так, у процесі проведення семінарських занять із курсу «Історія педагогіки», а також шляхом бесід нами було встановлено, що студенти утилітарно, по-споживацьки ставляться до навчання в університеті. Їм потрібні знання лише з окремих дисциплін. Не всі студенти мають намір після закінчення університету працювати за призначенням. Виявлені факти свідчать про спрямованість уваги багатьох студентів на власну особу, духовну нестійкість. Взавши до уваги ці дані, викладач повинен формувати у студентів комунікативну спрямованість, виховуючи почуття обов'язку, прагнучи збагачення його духовного світу.

Сприяє збагаченню духовного світу студента рідна мова. Мова народу є засобом передачі та розуміння людських чеснот, соціального та духовного досвіду поколінь. У Слові розпочинається і завершується життя нації, духовне життя людини. У мові нація закодовує свою історію, звичаї, багатовіковий досвід, свою духовну і матеріальну самобутність. Про велику силу слова у формуванні духовного обличчя особистості говорили багато визначних учених, філософів, письменників, педагогів: Т. Шевченко, М. Драгоманов, Б. Грінченко, М. Грушевський, І. Огієнко. Справжнім шанувальником рідного слова був В. Сухомлинський.

Роздуми В. Сухомлинського з проблеми виховання духовно багатой та розвиненої особистості значною мірою узгоджуються з Концепцією виховання дітей і молоді в національній системі освіти, з Законом України «Про освіту в Україні», з Концепцією шкільної мовної освіти, національних спільнот в Україні.

Звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського на сучасному етапі є особливо актуальним, а проблема духовного становлення засобами рідної мови заслуговує на увагу викладачів університету. В. Сухомлинський наголошував: «знай, бережи, збагачай велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури» [5, с. 10].

Василь Олександрович довів, що людина виявляє себе, існує в мові, прокладає через мову та спілкування місток для порозуміння з іншими людьми. Незаперечною є теза: «Із слова починається людина».

Розвиток мовлення людини, виховання мовленнєвої культури і культури спілкування, як запоруки духовного становлення особистості, багато в чому залежать від мовленнєвого середовища: сукупності сімейних, побутових, соціально-педагогічних цілеспрямованих умов спілкування в системах «дорослий (батьки, родичі, вихователь, учитель) – дитина», «дитина –

дорослий», «дитина – дитина», «викладач – студент». Ефективний вплив мовленнєвого середовища на розвиток і виховання особистості залежить, насамперед, від якості впливу його стимулювальних факторів: від слова педагога, вчителя, вихователя, батьків, однолітків та ін.

Аналіз педагогічної спадщини вченого та власні спостереження засвідчили, що чільне місце в процесі формування та становлення духовності студентів, відводиться живому слову викладача. За переконанням ученого, справжній учитель-словесник – той, хто володіє високою мовною культурою, пристрасно любить рідне слово й вміє по-справжньому розкрити його красу, виховати любов до нього у своїх учнів і зробити слово рідної мови надійним та єдиним засобом виховання й збагачення людської душі.

Мудрі поради В. Сухомлинського щодо мовної особистості вчителя можна звести в обов'язкові правила мовної поведінки вчителя. Наведемо деякі з них:

- мистецтво виховання охоплює насамперед мистецтво говорити, звертатись до людського серця;

- особистість учителя розкривається перед учнем в єдності слова й поведінки; у слові вчитель виявляє себе, свою моральність, своє ставлення до вихованця, свою емоційно-мовленнєву культуру;

- мовна культура педагога – це дзеркало її духовної культури. Мовна культура забезпечує успіх у тій найтоншій сфері виховання, яку ми сьогодні називаємо моделюванням, перетворенням, переведенням зовнішньої діяльності на мову внутрішнього світу людини;

- учитель повинен виявляти «творчість словом» і вчити словесної творчості учнів, щоб вони відчували красу рідної мови, дбали про її чистоту дбайливе ставились до слова.

Не менше значення, ніж слово вчителя, має, за В. Сухомлинським, і слово друковане – невичерпне джерело духовної культури, ім'я якого – книжка. Читаючи художню літературу, людина вчиться оцінювати життєві явища, об'єкти живої природи і на цій основі сприймає, оцінює красу навколишнього середовища, красу людських почуттів, осмислює дійсність з погляду загальнолюдських цінностей та духовних орієнтирів. «Художня література має неоціненний вплив на людину, розвиток та збагачення її духовної культури» – наголошував В. Сухомлинський.

Критикуючи «безкнижковість» деяких шкіл, називаючи це явище однією з найнебезпечніших хвороб, учений зазначав, що «найважливіше освітнє і виховне завдання школи в тому, щоб юнаки і дівчата знаходили найвище задоволення в читанні» [7, с. 392].

Спираючись на виховні можливості художньої літератури, В. Сухомлинський, як тонкий знавець людських душ, впливав на них не тільки опосередковано, даючи відповідні педагогічні настанови вчителям, засобами художнього слова, яким володів досконало, безпосередньо звернених до людини. Його художні твори і сьогодні спонукають розум і почуття студентів до аналізу вчинку літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або навпаки, чинити по-іншому.

Видатний педагог зазначає, що духовність – складне поєднання таких особливостей інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер людської психіки, які сприяють формуванню потреби у пізнанні світу, себе, інших людей та засвоєнню духовних цінностей.

«Надаючи великого значення духовному світові особистості, яка тільки-но формується, ми, – пише Василь Олександрович Сухомлинський, вкладаємо в поняття «духовний світ», «духовне життя» такий зміст, як розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів» [6, с. 212].

Не розуміючи суттєвого в розвитку особистості студента, викладач працює, не враховуючи внутрішню позицію виховуваного. Проте, це, водночас, зводить ефект взаємодії між ними до мінімуму. Будучи носієм духовних норм, викладач передає їх студентам навмання, а знання студентами цих норм може бути формального характеру.

Розуміння особистості студента дає змогу викладачеві правильно узгодити далекі й близькі цілі навчально-виховного процесу, вести правильну лінію тактики духовного становлення. Таке розуміння є запорукою вибору викладачем найдоцільніших засобів педагогічного впливу, реалізації інтегративного, комплексного підходу до процесу підготовки майбутнього вчителя.

Як стверджує вчений, «учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один з тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці» [2, с. 421]. Становлення духовності – це вища мета кожної особистості, адже в міцному ґрунті духовності зростає і особистість людини.

В. Сухомлинський наголошував: «Без поваги до самого себе немає моральної чистоти: духовного багатства особистості» [3, с. 101]. Василь Олександрович вважав великою вадою те, що в навчальних планах шкіл, вищих навчальних закладів відсутній основний предмет – «Людинознавство».

«Людинознавством, – наголошував він у статті «Думки про шкільне виховання» (1968 р.) має бути пройнята вся навчально-виховна робота школи і вузу» [4, с. 392]. Педагог стверджував: «Ніхто не змусить мене відмовитись від переконання; головним предметом у ... школі має бути людинознавство, і не лише у школі, але і в кожному інституті. Для мене у школі це головний предмет» [3, с. 8].

Щоб компенсувати прогалину в змісті шкільної освіти, Василь Олександрович розробив систему бесід з людинознавства. Метою цих бесід він вбачав у піднесенні особистості людини, у тому, щоб вона досконало пізнавала саму себе, утверджувалась у самоповазі й водночас переживала почуття відповідальності за все, що робить і що має зробити в майбутньому, для суспільства.

У своїй педагогічній практиці він відстоював головну філософську ідею свого життя: духовне суспільство можуть створити лише мудрі духовні люди, а таких людей може виховати лише духовність. В. Сухомлинський писав: «По суті виховання є тривалою багаторічною підготовкою маленької людини до усвідомлення істини: людина – найвища цінність... Одна з таких граней педагогічної майстерності – творити в своєму вихованцеві потребу в людині, створювати тонку людську здатність дорожити іншою людиною, готувати маленького громадянина до того, щоб він умів бути вірним іншій людині» [3, с. 171].

У творах В. Сухомлинського «Духовний світ школяра», «Як виховати справжню людину», «Павлиська середня школа». «Народження громадянина», «Праця і духовна культура» викладена духовно-гуманістична система виховання, що ґрунтується на таких методологічних положеннях: духовність виражає динаміку суспільного та окремого людського життя; на формування духовності особистості впливають не тільки суспільні відносини, а й певне специфічне середовище, у якому відбувається становлення особистості; духовність постає як етична категорія, що є однією із найвищих цінностей, моральним виміром людської життєдіяльності, джерелом її етнічної самостійності. Засвоївши духовні цінності багатой національної культури та усвідомивши своє місце і роль у світовій цивілізації, людина стає повноцінною, духовно багатою особистістю; формування духовного світу особистості передбачає використання комплексного і системного підходів як важливих методологічних принципів виховання особистості. Формування духовної культури охоплює дію як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, що тісно взаємодіють між собою і сприяють цілеспрямованому розвитку особистості.

Тільки духовно багата особистість може бути щасливою.

Почуття творення щастя глибоко притаманне Василю Олександровичу. З цього приводу Ольга Сухомлинська зазначає: «Василь Олександрович

вирощував це почуття, ... духовно зростаючи, накопичуючи знання. Це дало йому змогу дарувати дітям свої знання, збагачуючи духовний світ, емоції... Його серце переповнювалося любов'ю та співчуттям до дітей, яких він хотів бачити щасливими». Визначене В. Сухомлинським почуття щастя тісно переплетене з ідеями філософії серця. Поняття щастя і серця ним не ототожнюються, бо виступають синонімами внутрішнього духовного світу особистості, де сердечність – дієве почуття. Зокрема, у творі «Як виховати справжню людину» він розглядає свою етичну концепцію, в основу якої покладено пріоритет виховання почуттів сердечності, щастя, щедрості душі, краси людського духу. На думку В. Сухомлинського, «виховання справжньої людини є одухотворення красою людського духу», утвердження в юних серцях віру в те, що найвище людське щастя – бути духовно прекрасним [3, с. 156].

Педагогіка В. Сухомлинського, спрямована на виховання щасливої людини, визначає такі головні важелі, що сприяють творенню людського щастя: пізнання радості у навчанні. Відчуття щастя від успішної діяльності; творчість педагога, яка сприяє творенню щасливої людини; навчання науки щасливого буття: думати про щастя, розуміти сутність справжнього щастя, усвідомлювати необхідність боротися за нього, дорожити ним; активне ствердження своєї долі в ідеалі самопізнання, самовдосконалення, а не пасивного сприйняття щастя.

Творення людського щастя В. Сухомлинський зараховував до найважливіших завдань освіти і виховання у сфері духовних цінностей.

В. Сухомлинський започаткував ідею одухотворення праці, коли виробнича праця стала вагомою в духовному житті людини, особливо в роки становлення її моральності. Центр ваги він переніс на «духовно-креативне спрямування праці в контексті особистісного, духовного зростання людини» [7, с. 31]. Василь Олександрович стверджував, що саме «завдяки праці людина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем», а «людське серце стає чуйним, ніжним» [7, с. 31].

Аналізуючи думки В. Сухомлинського, що «праця поняття не вичерпне, тому що воно людське, що праця не тільки там, де людина сіє хліб чи саджає дерево», варто звернути увагу на рівневий підхід педагога до оцінки значущості й характеру праці. Найвищим рівнем серед матеріальних цінностей є «діяльність людського духу», коли «людина приходить до людини, бачить в її очах, читає, між «рядками» її слів кликання на допомогу». Така праця є «найтоншою, найскладнішою» [3, с. 555]. У спільній праці люди створюють один для одного матеріальні й духовні цінності, розкриваються людські стосунки, одухотворяється людська діяльність.

Саме застосування в навчально-виховному процесі спадщини В. Сухомлинського сприяє духовному становленню студента. Поради

педагогам, батькам учать студентів розуміти і сприймати красу в усіх її багатогранних проявах: у людських стосунках, красі людського духу, природі, мистецтві, музиці, національній мові, творчості й особливо у духовній сфері. Краса є могутнім засобом виховання національної людської гідності, чутливості душі, невичерпним джерелом духовного багатства та духовної досконалості. Світ прекрасного в житті особистості має стати частиною її духовного життя, а «прагнення до моральної краси, прагнення стати морально красивим – це найдорожче духовне багатство» [8, с. 261].

Осмислення педагогічної спадщини видатного українського педагога В. Сухомлинського, уміле використання її на практиці може значною мірою сприяти успішному розв'язанню проблеми духовного становлення студентів.

Вважаємо за доцільне працювати над виявленням резервів, щодо поліпшення використання спадщини В. Сухомлинського у контексті вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 т. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Т. 2. – 344 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997.
3. Дічек Н. П. Одухотворення педагогіки – головна мета новаторства в Сухомлинського / Н. П. Дічек // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 78(1). – С. 30–35.
4. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного : методичний посібник / Л. Г. Коваль. – К. : Радянська школа, 1983. – 56 с.
5. Сухомлинський В. О. Шлях до серця дитини / В. О. Сухомлинський. – К. : Молодь, 1963. – 91 с.
6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 158–418.
7. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 392.
8. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 446–472.